

УДК 316.454.4

Кирилюк В. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Досліджено теоретичні питання щодо основних чинників формування соціальної згуртованості суспільства, відображено їх ключові характеристики та роль у процесах формування згуртованості.

Ключові слова: соціальна згуртованість, довіра, соціальний капітал, соціальна солідарність, національна ідея.

Постановка проблеми. Соціальна згуртованість має важливе значення для сучасного суспільства, оскільки вона зосереджена на підтримці основних прав громадян і забезпечує обслуговування соціальних зв'язків, механізми яких постійно порушуються швидкими і радикальними змінами. Вона набуває все більшого значення, як комплексний фактор, який реагує на потреби людей щодо їх особистого розвитку і почуття приналежності; взаємопов'язує індивідуальну свободу і соціальну справедливість, економічну ефективність і справедливий розподіл ресурсів; формулює загальні правила для вирішення усіх конфліктів мирними засобами і є основою пошуку рівноваги у суспільстві. Розробка заходів щодо підвищення рівня соціальної згуртованості суспільства неможлива без знання та розуміння основних характеристик чинників, які безпосередньо впливають на процес її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першу групу досліджень, що стосуються соціальної згуртованості, складають праці зарубіжних та вітчизняних класиків соціології та філософії, що визначили категоріальне поле досліджуваної проблематики: М. Вебер, Е. Дюркгейм, Ф. Знанецький, О. Копт, Т. Лукман, П. Новгородцев, Т. Парсонс, Є. Де Роберти, П. Сорокін.

Теоретично-методологічне підґрунтя наукових уявлень щодо ідеї соціальної згуртованості та концепції її розвитку заклали програмні документи Ради Європи та інститути, створені при ній.

Дослідження, виконані в рамках когнітивного підходу, соціальної ідентичності, соціальної категоризації, когнітивного дисонансу, соціальних установок і стереотипів розроблялися в роботах

Е. Белінської, Н. Іванової, Т. Ньюкома, Т. Стефаненко, Дж. Тернера, Г. Тедшфела, Л. Фестингера, Ф. Хайдера та ін. В Україні питання соціальної згуртованості досліджували Е. Лібанова, А. Колот, А. Гриненко, А. Сіленко, К. Бондаренко, В. Крисаченко, Ю. Опалько, Г. Палій, Ю. Полунеев, В. Фесенко та інші.

Дослідженню чинників формування соціальної згуртованості суспільства присвячені праці відомих зарубіжних науковців: П. Бурдье, Р. Патнема, Дж. Коулмена, Ф. Фукуяма, К. Ерроу, А. Селігмена та інших. В Україні проблематика довіри і соціального капіталу, як основних чинників у системі формування соціальної згуртованості, ґрунтовно відображена лише у працях А.М. Колота.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на весь спектр проведених досліджень та розгляду значної кількості питань щодо сутності і значення соціальної згуртованості та її окремих складових, залишається відкритим питання щодо системи чинників, які безпосередньо впливають на процес формування згуртованості суспільства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення системи основних чинників формування соціальної згуртованості суспільства та відображення їх ключових характеристик.

Виклад основного матеріалу. Актуальність створення і впровадження концепції соціальної згуртованості, соціальної консолідації зумовлена необхідністю зниження напруги в суспільствах, які вимушені шукати способи оптимального реагування на виклики сучасності. До таких викликів можливо, наприклад, віднести наступне: значна нерівність доходів (інколи в десятки разів); поляризація людей згідно їх економічного статусу; відсутність стабільної зайнятості і т.д. Незадоволеність людей якістю свого життя виступає одним із основних факторів низької згуртованості суспільства, генерує основу для соціокультурної, економічної дестабілізації та виникнення внутрішніх і зовнішніх загроз стійкого розвитку держави. В результаті сукупність проблем людей згуртовує їх для масового суспільного протесту.

Рада Європи під соціальною згуртованістю розуміє здатність суспільства забезпечувати добробут своїх членів, зводити до мінімуму нерівність і уникати поляризації суспільства. Згуртоване суспільство розглядається як громада, що складається з вільних громадян, які виконують спільні завдання демократичним шляхом [1, с. 261].

Основними чинниками формування соціальної згуртованості суспільства виступають довіра та соціальний капітал. Згідно з теорією довіри та соціального капіталу, яка останнім часом розвивається представниками як соціологічної, так і економічної науки, ключовою характеристикою розвитку людського суспільства, яка має прояв як на індивідуальному, так і на інших рівнях, включаючи міждержавний, є довіра. Як стверджує один із фундаторів теорії, американський соціолог Френсіс Фукуяма, успішне функціонування конкретного суспільства залежить не тільки і не стільки від реалізації на практиці ринкових принципів і механізмів, а й від загальнопоширеного елемента культури – рівня довіри, що існує в суспільстві [2, с. 225].

У своїй науковій праці «Довіра: соціальні чесноти і шлях до процвітання» Фукуяма переконливо доводить, що «закон, договір, економічна доцільність є необхідним, але вочевидь недостатнім базисом стабільності і добробуту в епоху постіндустріалізму, – ці категорії мають спиратись на такі чесноти, як взаємодія, моральні зобов'язання перед суспільством і довіра, що, в свою чергу, живляться традиціями, а не раціональним розрахунком. У сучасному суспільстві не є анахронізмами, навпаки, вони суть передумов його успішного розвитку» [3, с. 29].

Проблема довіри в концептуальному плані полягає в тому, що цей складний соціальний часто розглядається спрощено, без врахування історичного і культурного контексту, як раз і назавжди

даний [4, с. 169]. Довіра як фактор, інструмент та засіб накопичення соціального капіталу відображає актуальний, минулий, індивідуальний і соціальний досвід індивіда, соціальної групи, соціуму. Через механізм довіри забезпечується накопичення і розвиток соціального капіталу, який легко втратити, і дуже складно знову формувати. Аналіз методологічних підходів дозволив визначити категорію довіри як поняття, що характеризується неоднозначністю трактувань (таблиця 1).

На сьогоднішній день існують наукові праці, які інтегрують підходи щодо розуміння поняття довіри. Вона інтерпретується з позицій міждисциплінарного підходу, розкривається на основі інтеграції соціального знання в області соціології, соціальної психології, економіки, менеджменту, політології, філософії та інших наук.

Отже, довіра у найбільш узагальненому трактуванні – це очікування членів суспільства відносно того, що інші його члени будуть вести себе більш-менш передбачувано, чесно та з повагою до потреб оточуючих, відповідно до загальноприйнятих суспільних норм. Довіра виникає та існує у тому випадку, коли члени суспільства дотримуються певних моральних цінностей і завдяки цьому можуть покладатись на відповідальну, чесну, суспільно прийнятну поведінку стосовно один одного [2, с. 227].

Довіра демонструє характер і розвиненість соціального партнерства як на рівні суспільства, так і окремих його сфер на основі міжособистісного, міжгрупового, міжінституційного взаємодії, що покликане забезпечити узгодженість, стійкість життєдіяльності соціуму. Вона виступає продуктивною соціальною конструкцією, заснованою на надійності, тривалості і міцності соціальної взаємодії. Недооцінка цього фактора взаємодії призводить до нерациональних витрат в часі і ресурсах, до непередбачуваності, невизначеності, ризиків у різних сферах суспільного життя, до зниження адаптаційного потенціалу населення.

Довіра виступає способом накопичення соціального капіталу, основою соціальної злагоди.

Саме довіра (за критеріями глибини, якості, довгостроковості, багатовекторності, за наслідками – взаємовигідності) формує орієнтацію, здатність, бажання і готовність до балансу соціальних інтересів, до співпраці, діалогу, партнерства. Становлення та інституціоналізація системи соціального партнерства між соціальними суб'єктами, між їхніми цілями та засобами, ресурсами, між виробництвом і споживанням, між примусом і згодою забезпечує передбачуваність, визначеність, профілактику та попередження ризиків суспільного життя, насам-

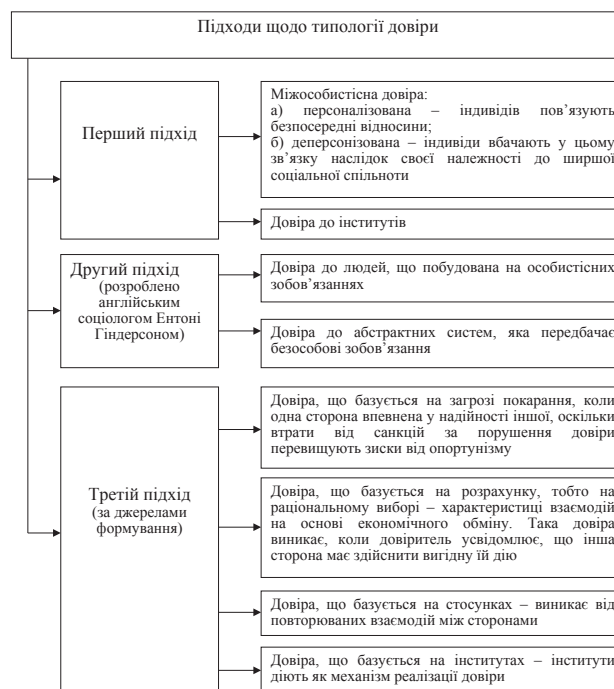

Рис. 1. Основні підходи щодо класифікації видів довіри

Джерело: розробка автора

Таблиця 1

Порівняльний аналіз визначення поняття «довіра»

№	Автор	Сутність поняття «довіра»
1	Ф. Фукуяма	Довіра – це очікування, яке виникає у суспільстві на рахунок того, що інші його члени будуть поводитись передбачувано, чесно і з розумінням потреб оточуючих, тобто відповідно до деяких спільних норм.
2	Т.О. Кричевська	Довіра в економічній сфері – це відношення до економічних суб'єктів і інститутів, що виражає міру впевненості у відповідності їх поведінки уявленням про образ цієї поведінки без актуалізації основ відшкодування витрат та еквівалентності.
3	Н. Луман	Довіра – механізм, що сприяє скороченню ненадійності і ризику у складному життєвому світі.
4	А. Ляско	Довіра – це певне очікування сприятливого результату потенційно незахищених взаємодій з іншими агентами.
5	Л. Хосмер	Довіра – це оптимістичне очікування людини, групи або фірми в умовах вразливості і залежності від іншої людини, групи або фірми в ситуації спільної діяльності або обміну з метою полегшення взаємодії, що призводить до взаємовигідних результатів.
6	І. Ніколаєв	Довіра – це кількісна динамічна характеристика взаємовідносин, які базуються на вигідності економічних результатів взаємодії і на впевненості в добросовісності (лояльності, щирості і т.п.) один одного.
7	А. Олійник	Норма довіри полягає в очіванні певних можливих дій оточуючих, що впливають на вибір індивіда, коли індивід починає діяти до того, як стануть відомими дії оточуючих.
7	П. Штомпка	Довіра – це ставка на майбутні можливі дії інших людей. Вона дає змогу пом'якшити відчуття непередбачуваності майбутнього через розуміння його як чогось даного.
8	Дж. Барні, М. Хансен	Довіра – це взаємна впевненість двох сторін у тому, що інша сторона не використає вашу вразливість в обмін на те, що ви зробите те саме.
9	Д. Гамбетта	Довіра (чи протилежно – недовіра) – це певний рівень суб'єктивної ймовірності, з якою агент оцінює можливість іншого агента чи групи агентів здійснити відповідну дію перед тим, як він може виявити цю дію (або незалежно від здатності спостерігати за дією) в умовах, коли ця дія впливатиме на його власну діяльність.
10	Л. Цукер	Довіра із соціологічного погляду – сукупність очікувань, що поділяються всіма учасниками обміну.

Джерело: розробка автора на основі [2], [5]

перед у соціально-трудої сфері. У сучасній економічній і соціологічній літературі міститься цілий ряд підходів щодо типології довіри (рис. 1).

Практична цінність довіри полягає в забезпеченні ефективного функціонування як великих соціально-економічних систем, так і підсистем мікрорівня. Дефіцит довіри блокує потенціали, виснажує ресурси і свідчить про хворобливий стан суспільного організму, про несформованість соціального капіталу, який забезпечує соціальну цілісність, про низьку життєздатність суспільства як цілого, що негативно позначається на соціальному, економічному, людському, суспільному розвитку.

Довіра – важливий показник надійності, а отже, й стійкості, плідності взаємовідносин між людьми. Найбільш доцільним та науково виправданим є розгляд природи довіри та її ролі у функціонуванні соціально-згуртованого суспільства в контексті «соціального капіталу». Адже довіру можна вважати за прояв соціального капіталу (соціальні мережі, норми взаємодії) або як складник цінностей і норм, які формують соціальний капітал.

Попри молодість і відсутність чіткої методології вимірювання поняття «соціальний капітал», запропоноване соціологом Дж. Коулменом¹ і розвинене відомим вченим Ф. Фукуямом та іншими, успішно прижилося в економічній науці та політичній практиці. «Соціальний капітал, – за визначенням Ф. Фукуями, – це певний потенціал суспільства та його окремих складників, який виникає як результат наявності довіри між його членами» [2, с. 229].

Природу соціального капіталу доцільно пов'язувати із взаємністю зобов'язань, соціальною солідарністю, культурою, об'єднанням зусиль заради спільного інтересу, довірою між суб'єктами суспільних відносин та довірою останніх до економічних, соціальних та інших інститутів, які діють на різних рівнях ієрархічної структури суспільства.

Зацікавленість поняттям соціального капіталу, його методологією вимірювання й методами нарошування різко зросла, особливо після того, як стало зрозуміло, що реалізація ефективної політики економічного зростання й створення економіки знань вимагає високого ступеня вміння людей і різних їх груп і співтовариств, зокрема політичних партій, співпрацювати задля досягнення спільної мети. Соціальний капітал слід розглядати як особливий суспільний ресурс (капітал), що, взаємодіючи з іншими видами капіталу (природним, економічно створеним і людським) у контексті культурних, політичних, інституційних і регуляторних умов, сприяє стабільності та динамізму економічного зростання. Його виміри на різних рівнях можна відобразити за допомогою відповідного схематичного зображення (рис. 2).

«Капітальна» складова соціального капіталу виявляється в його здатності знижувати транзакційні витрати, невизначеність та ризик, підвищувати ефективність використання специфічних активів, оскільки соціальний капітал є нематеріальною субстанцією. Соціальний капітал втілений в стосунках, що існують між членами сім'ї, групи, суспільства, нерозривно пов'язаний з ними і тому не може продаватися або передаватися в користування або

Рис. 2. Виміри соціального капіталу [6]

володіння. «Соціальна» складова соціального капіталу виявляється в тому, що його носієм є сім'я, група, суспільство, а накопичення і використання відбувається у відносинах між друзями, колегами по роботі, просто незнайомими людьми.

Важливу роль у формуванні високого рівня соціальної згуртованості відіграє також ефективна соціальна політика держави. Соціальна політика являє собою специфічну діяльність держави, спрямовану на реалізацію права кожного громадянина вільно брати участь у всіх сферах соціально-економічної, трудової, духовного життя суспільства, на задоволення сутнісних потреб людини, інтересів соціальних груп при постійному виявленні і обліку соціальних наслідків економічних, політичних, світоглядних перетворень [7].

Соціальна політика виявляється в управлінні, регулюванні соціальних процесів. Соціальне управління та регулювання є основним механізмом, інструментом реалізації соціальної політики. Зміст соціальної політики, її цілі і завдання розкриваються в системі функцій – відносно самостійних, але тісно пов'язаних видів політичної діяльності (рис. 3).

Рис. 3. Основні функції ефективної соціальної політики

Джерело: розробка автора

Ефективна соціальна політика створює умови для формування, розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття, самореалізації творчого соціального потенціалу людини, особистості, її сутнісних сил, а також для задоволення людиною соціальних потреб та інтересів, освоєння соціальних цінностей, підтримання в суспільстві соціальної згоди, стабільності та соціальної цілісності, самовідтворюючого, самодостатнього рівня соціодинаміки, соціального прогресу. У демократичному суспільстві множинність ідеологій і суб'єктів породжує розмаїтість цілей і стратегій соціальної політики, кожна з яких входить складовою частиною в ту чи іншу ідеологію і програму суспільного розвитку.

¹ Дж. Коулмен розглядає соціальний капітал як потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги, що виникає у відносинах між людьми: зобов'язання та очікування, обмін інформацією та соціальні норми. До форм соціального капіталу автор відносить ресурси: організаційні; мобілізаційні; соціальної згуртованості; соціальної взаємодопомоги.

Поряд із довірою, розвиненістю соціального капіталу та ефективною соціальною політикою держави підвищення рівня соціальної згуртованості неможливе і без інших важливих параметрів демократичного суспільства: відповідного рівня соціальної інклюзивності (включеності) та присутності національної ідеї.

Соціально «інклюзивне» суспільство вживає цілеспрямованих заходів для зменшення різного роду соціальних і культурних дискримінацій, звуження небезпечних розривів у майновій диференціації, залучення до соціальної тканини всіх без винятку категорій людей [7]. Невід'ємною складовою соціальної згуртованості суспільства є також його національна ідея, яка є короткою формулою основних очікувань та бачень громадян подальшого розвитку суспільства. Іншими словами, національна ідея є стратегічним баченням майбутнього розвитку держави, яка заснована на певних досягненнях, таких як незалежність, суверенітет, культурні традиції та цінності. Відповідно до фор-

мули сучасної національної ідеї людина, її права, інтереси та свобода повинні бути в центрі цієї ідеї.

Висновки і пропозиції. Формування та накопичення соціального капіталу на мікро- і макrorівнях, основним ресурсом якого є довіра, стає необхідною умовою життєздатності суспільства, його соціальних інститутів і структур, які покликані функціонувати на благо людини, на розкриття її потенціалів. Зрозуміло, що саме зміна культури взаємодії якісно змінює систему відносин як між людьми, соціальними групами, так і між людиною і суспільством, забезпечуючи одночасно їх життєздатність, відкриваючи нові можливості і перспективи для розвитку суспільства та підвищення рівня його соціальної згуртованості.

Напрями подальших досліджень повинні бути спрямовані на поглиблення та систематизацію методологічних основ виміру феномену довіри та вимірів соціального капіталу – як основних чинників формування сильного та згуртованого суспільства.

Список літератури:

1. Гриненко А.М., Кирилюк В.В. Соціальна згуртованість суспільства: соціально-політичний аспект / Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. Випуск 8. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2013. – С. 261–264.
2. Колот А.М. Соціально-трудова сфера: етап відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія / А.М.Колот. – К. : КНЕУ, 2010. – 251 с.
3. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.
4. Кирилюк В.В. Соціальна згуртованість як інститут розвитку громадянського розвитку. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. Том 3. – Хмельницький, 2013. – №3 (200). – С. 166–171.
5. Турчин Л.Є. Сутність поняття «довіра» як економічної категорії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=1173>.
6. Concerted development of social cohesion indicators: Methodological guide. – Paris, 2005 – P. 233
7. Солових В.П. Концепція соціальної держави та її вплив на державне управління. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Аpdu/2009_2/doc/1/08.pdf.

Кирилюк В. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СПЛОЧЕННОСТИ ОБЩЕСТВА

Резюме

Исследованы теоретические вопросы основных факторов формирования социальной сплоченности общества, отражены их ключевые характеристики и роль в процессах формирования сплоченности.

Ключевые слова: социальная сплоченность, доверие, социальный капитал, социальная солидарность, национальная идея.

Курчюк В. В.

Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman

MAJOR FACTORS OF FORMATION SOCIAL COHESION SOCIETY

Summary

Theoretical questions concerning the main factors shaping the social cohesion of society, showing their key characteristics and role in the formation of cohesion.

Key words: social cohesion; trust; social capital; social solidarity; national idea.